

HISTORIE

100 let od úmrtí Ludvíka Zamenhova, doufajícího visionáře lidskosti

Ludvík Lazar Zamenhof není u nás příliš známou osobností. A pokud ano, tak jenom jako autor mezinárodního jazyka esperanto. Toto je také hlavním důvodem, proč jeho jméno UNESCO již dvakrát zařadilo mezi významná výročí: v roce 1959 při příležitosti sto let od narození, a letos, 100 let od jeho smrti. Téměř zapomenuty jsou však další dva projekty, které stejně jako esperanto měly napomoci udržení míru, hilelismus a homaranismus.

Ludvík Lazar Zamenhof se narodil 15. prosince 1859 v Białystoku. Dnes polské město tehdy patřilo carskému Rusku stejně jako Varšava, kde prožil většinu svého života. V Białystoku v té době žila směsice národností a náboženských vyznání. Nejméně bylo Rusů, kteří však měli největší moc. Ti vyznávali pravoslaví. Dále Němci, luteráni, Poláci, katolíci, a v menším množství i Litevci a Bělorusové. Nejpočetnější skupinu však tvořili Židé, jichž bylo skoro 70 % z celkem asi 60 000 obyvatel. Ti žili povětšinou v obrovském ghettu a neměli v podstatě žádná občanská práva. A v tomto prostředí vyrůstal i malý Ludvík.

Otec Ludvíka byl knihovníkem a učitelem němčiny. V rodině se mluvilo jidiš a rusky. A protože měl Ludvík talent na jazyky, postupně se naučil i hebrejsky, latinsky, řecky, francouzsky a anglicky, pasivně také italsky a litevsky.

Tento jazykově nadaný chlapec, který kolem sebe viděl tolik nenávisti, jež podle jeho názoru pramenila z jazykového nedorozumění, si už jako dítě umínil, že vytvoří snadno naučitelný jazyk, aby všichni spolu mohli komunikovat a navzájem se poznat, což obrousí třecí plochy mezi nimi. Později však poznal, že kromě neporozumění jazykového je velkým zdrojem nenávisti i různost vyznání.

Když Ludvík dokončil základní školu, rodina se přestěhovala do Varšavy, kde navštěvoval gymnázium, a tam už začal pracovat na svém snu – projektu mezinárodního jazyka. Ten nazval Lingwe Uniwersale a dokončil jej před maturitou.

Po maturitě odjel mladý Zamenhof do Moskvy studovat medicínu, ale předtím vyhověl přání otce a všechny písemnosti k svému novému jazyku mu dal do úscho-

Ludvík Lazar Zamenhof (1859–1917)

vy, aby ho práce na jazyku během studia nerozptylovala.

V Moskvě se začal seriózně zabývat židovskou otázkou. Dokonce sestavil gramatiku jidiš a stal se z něj zapálený sionista. Hojně publikoval články v židovských časopisech, nikdy však neuváděl své jméno.

V roce 1881, když byl spáchán atentát na cara Alexandra II., za původce bylo označeno židovské spiknutí a následovaly hrozné pogromy na Židy. Zamenhof poslechl svého otce a vrátil se dostudovat lékařství do klidnější Varšavy. Tam zjistil, že otec ze strachu o jeho duševní zdraví všechny jeho spisy související s Lingwe Uniwersale spálil. To ho hluboce ranilo, ale nezlomilo, a hned začal pracovat znovu.

Když v roce 1885 L. L. Zamenhof dostudoval medicínu, měl už hotový i svůj nový projekt jazyka. Marně však sháněl nakladatele a na vydání vlastním nákladem neměl peníze. Přálo mu však štěstí. V roce 1886 se zasnoubil s dcerou zámožného obchodníka Klárou Silbarnik, jejíž otec měl pro mladého idealistu pochopení a vydání učebnice mu zafinancoval.

První učebnice jazyka, psaná rusky, vyšla 26. července 1887 a 9. srpna téhož roku se snoubenci vzali. Nový jazyk nazval prostě Mezinárodní jazyk a podepsal se Dr. Esperanto (v esperantu „doufající“). Tento

pseudonym dal později název jazyku. Brzy vyšly i další jazykové verze učebnice. Například česky vyšla v roce 1990 vlastním nákladem překladatele F. V. Lorence (Ten ve dvaceti letech emigroval do Brazílie, kde se proslavil jako Francisco Valdomiro Lorenz. O jeho dobrodružném životě vyšla letos v nakladatelství KAVA-PECH kniha Vlastimila Novobilského *František Vladimír Lorenc. Svědectví o díle neobyčejného člověka*).

Nejprve se jazyk začal šířit mezi ruskými židy, pak po Evropě a dále. Vznikaly první kluby esperantistů (na území Rakouska-Uherska vznikl první v Brně v roce 1901, v Praze 1902), začala vycházet periodika a knihy, překlady i originální esperantská tvorba.

Mezinárodní setkání francouzských a anglických esperantistů, které se uskutečnilo v létě 1904, dokázalo, že se esperantisté dobře domluví nejen písemně, ale i ústně. Na základě toho vznikla myšlenka uspořádat světový kongres esperantistů. Ten se konal ve francouzském Boulogne-sur-Mer v roce 1905. Zúčastnilo se ho 688 účastníků z 20 zemí včetně L. L. Zamenhova s manželkou. Sjezd přijal několik dokumentů, z nichž nejzávažnější bylo přijetí Zamenhofem napsaného *Fundamento de Esperanto* (Základy esperanta) jako nedotknutelného základu dalšího vývoje jazyka, což je respektováno dodnes. Esperantisté se také dohodli, že světový kongres esperanta se bude pořádat každoročně. To platí dosud s výjimkou první a druhé světové války, kdy to nebylo prakticky možné. V Praze se konaly kongresy v roce 1921 (2561 účastníků) a 1996 (2972 účastníků).

Desátý kongres esperanta se měl konat v r. 1914 v Paříži. Přihlásilo se 3739 esperantistů, avšak kvůli vypuknutí války byl zrušen. Manžele Zamenhofovy, kteří již byli na cestě do Paříže, válka zastihla v Německu. Protože hranice s nepřátelským Ruskem byly hned uzavřeny, vraceli se do Varšavy složitě přes Skandinávii a St. Petěrburg. Domů se vrátil Zamenhof otřesený a nemocný, navíc bez zavazadel. Přesto se hned pustil do další práce. V roce 1915 dokončil překlad Starého zákona a začal s překladem Andersenových pohádek.

HISTORIE

Jak již bylo uvedeno, na studiích v Moskvě se Zamenhof začal vážně zabývat židovskou otázkou, v čemž pokračoval i po svém návratu do Varšavy. Tam se hned zapojil do sionistického hnutí *Chovovej Cion* (Milovníci Sionu). Ještě v roce 1882 založil a vedl studentskou sionistickou společnost *Šeerit Israel* (Zbytek Izraele), spravoval židovskou knihovnu a organizoval setkání mladých sionistů.

V srpnu 1883 ještě inicioval sjednocení *Šeerit Israel* a *Chovovej Cion* a stal se předsedou nové organizace, avšak od roku 1884 aktivní sionistická činnost Zamenhova ochabovala, protože začal pracovat na hilelismu, vlastním projektu řešení židovské otázky. Byl totiž přesvědčen, že sionismus nemá budoucnost.

Na projektu pracoval tajně až do roku 1901. Ani tehdy ho ještě nepublikoval, jen ho rozeslal „nevelkému počtu inteligentních židů“ pod pseudonymem *Homo sum* (latinsky „jsem člověk“) jako „Výzvu k židovské inteligenci“. Název hilelismus odvodil od jména babylonského rabína Hilela, který žil na počátku občanského letopočtu. Tento projekt obsahoval především následující principy:

- Uznávání existence nejvyšší síly – Boha.
- Bůh vložil zákony do srdcí lidí ve formě svědomí, a to je proto nutné poslouchat.
- Je potřeba aplikovat učení Hilela. *Podstata všech náboženských zákonů je: Přistupuj k lidem tak, jak chceš, aby jiní přistupovali k tobě. Vše ostatní jsou jenom lidské komentáře (Babylonský Talmud, Traktát Šabat, 31a).*

V rozsáhlém textu na 27 stranách navrhol vytvoření náboženské hilelistické frakce uvnitř židovského náboženství, které by byly očištěné od všech zbytečných příměsí.

V místech, kde už budou silné komunity, předpokládal budování chrámů hilelistů jako míst otevřených pro filozofii a svobodné diskuse. A protože židé neměli svůj jednotný komunikační jazyk, navrhl esperanto jako společný jazyk hilelistů, jak pro diskuse a vzdělávání, tak i jako liturgický jazyk. Zůstal v anonymitě, protože nechtěl, aby jeho projekt hilelismu byl spojován s esperantem. Měl totiž jistě oprávněnou obavu, že by to rozvoji esperantského hnutí uškodilo.

Projekt ale u židů vůbec nenašel pochopení. Zamenhof po ostrých kritikách uznal jeho nereálnost, ale myšlenka hilelistických principů jej neopustila. Naopak, začal ji rozpracovávat jako nové náboženství, které nemá za cíl odstranit

jiná náboženství, stejně jako esperanto nechce odstranit jazyky národní, ale bude společným etickým základem pro všechna existující náboženství.

Projektem společného základu náboženství se zabýval již od roku 1902, avšak brožurku *Homaranismus* (Všelidství) vydal až v roce 1906. Byla napsána rusky a v esperantu a v ní vysvětluje, že homaranismus si klade za cíl nastolení čistého humanismu (doslova: *pura homeco* = čisté lidství) na základě absolutní spravedlnosti a rovnosti. Přiznává, že myšlenka vznikla na základě předchozího hilelismu, který se ale týkal jen jedné lidské skupiny, zatímco homaranismus je určen pro všechny národy a všechna náboženství. Pokud jde o základní teze homaranismu, ty jsou téměř shodné se základními tezemi hilelismu.

Zamenhofovo jméno nese i jedna z ulic Jeruzaléma

Brožurku rozeslal hlavně svým esperantským přátelům, ale ani u nich se nedočkal uznání. Svému nejbližšímu francouzskému příteli Emilu Javalovi (podobně jako Zamenhof žid a oční lékař, navíc vlivný zastupitel) v dochovaném dopise vysvětluje: *Homaranismus není nové náboženství, je jen neutrálním mostem, na kterém, bez odvržení svých tradičních náboženských systémů, se mohou scházet lidé různých etnik (vyhýbá se vždy slovu národ). Chrám homaranistů není prostorem nové víry, ale neutrálním místem setkávání, na němž postupně vzniká neutrální morálka, neutrální etika.*

V roce 1914 rozesílá novou verzi homaranismu, už pod vlastním jménem, a plánuje uspořádat setkání homaranistů společně s esperantským kongresem v Paříži 1914. Organizátoři esperantského kongresu to však v rámci kongresu nepovolili ani jako soukromou akci.

Zamenhof tedy plánoval svolat dobře připravený kongres homaranistů samostatně v neutrálním Švýcarsku v návaznosti na plánovaný světový kongres esperanta v Curychu, což však zmařila první světová válka, takže roztroušení vyznavači homaranismu se nikdy osobně nesešli.

Ani válka, ani nemoc nevzaly Zamenhofovi jeho pracovitost. Pokračoval na překladech klasických děl do esperanta, vylepšoval svůj projekt homaranismu, jehož novou verzi ještě stačil představit v roce 1917, a dokonce sepsal otevřený dopis diplomatům světa, v kterém vysvětluje své stanovisko, jak je třeba postupovat po skončení současné války, aby se podobná katastrofa neopakovala. Tato výzva, obsažující mimo jiné návrh vytvoření Spojených států evropských a Mezinárodního soudního dvora, vyšla ve Velké Británii a ve Švýcarsku, avšak zůstala bez odezvy.

Zamenhof zemřel uprostřed války 14. dubna 1917 nešťastný a nepochopený. Pracoval na projektech, které měly usnadnit lidstvu cestu k trvalému míru odstraněním hlavních zdrojů etnické a náboženské nenávisi, jazykového neporozumění a různosti náboženských dogmat, ale válka mu zhatila vše, o celý život usiloval.

Tragicky skončily děti Zamenhofových, které všechny perfektně ovládaly esperanto. Nejmladší Lidia byla nejen překladatelkou do esperanta, ale i velkou propagátorkou homaranismu, později víry Bahá'í. Nikdo z nich nepřežil šoa: Nejstarší Adam, také oční lékař, který převzal již za života otce jeho ordinaci, byl zastřelen. Dcery Sofia a Lidia se nevrátily z vyhlazovacího tábora Treblinka. Jediný potomek, který přežil, protože se mu podařilo změnit identitu na polského katolíka, byl syn Adama, Louis-Christophe Zaleski-Zamenhof, nyní žijící ve svých 92 letech v Paříži.

Projekty Zamenhova se neuskutečnily, avšak jeho myšlenky se realizují, i když v mnohem menším měřítku, než autor předpokládal. Esperanto se rozšířilo a je používáno na celém světě. A jeho odkaz humanisty – homaranisty se také pomalu realizuje ve formě náboženské ekumeny v nejširším slova smyslu.

Nejbliže k učení Zamenhova, hledání společného etického základu všech náboženství a podpoře esperanta, mají především japonské Oomoto, vzešlé z původního japonského náboženství šintó, korejské náboženské společenství vonbulismus (také won-buddhismus, nový buddhismus), dále bahajismus s centrem v izraelské Haifě (zejména Bahaistická esperantská liga založená v roce 1966) a Legie dobré vůle v brazilské Brazílii. Na každoročním Světovém kongresu esperanta jsou tyto organizace vždy přítomny.